

OSVRTI I PRIKAZI

Ilse Lehiste i Pavle Ivić, 1986. *Word and Sentence Prosody in Serbo-croatian*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Knjiga uglednog američkog izdavača je rezultat višegodišnje saradnje dva vrsna stručnjaka — Ilse Lehiste i Pavla Ivića. Tokom dvadesetpetogodišnje saradnje oni su objavili više od šesnaest zajedničkih radova posvećenih sh. akcentologiji, a ova knjiga sumira njihove rezultate.¹⁾ Tokom njihovog zajedničkog rada Ilse Lehiste je bila prvenstveno zadužena za pitanja eksperimentalne metodologije i tehnike, a Pavle Ivić za odabiranje i procenu materijala. Knjiga se sastoji od pet glava. Prva glava sadrži kratak pregled razvoja sh. akcentologije, druga opis i diskusiju eksperimenata koje su Lehiste i Ivić izveli radi utvrđivanja fonetske prirode akcenata reči u sh. jeziku. Treća glava je posvećena rečeničkoj intonaciji, a četvrta fonološkoj analizi i zaključcima.

U prvoj glavi autori opisuju razvoj sh. akcentologije počev od gramatike katoličkog popa Sime Starčevića (1812) i neobjavljenog rada Luke Milovanova (1910) do posleratnih doprinosa Belića (1948, 1960), Ivšića (1970), Ivića (1965) i Browne i Mc Cawleya (1965). Sime Starčević je prvi uveo četiri akcenta koje i danas koriste školske gramatike, ali je njegov doprinos zaboravljen jer je činio dosta grešaka u praktičnom određivanju akcenata. Milovanov je uveo oznake za označavanje akcenata koji su i sada u upotrebi s tom razlikom što on nije razlikovao kratke akcente, tj. sa \ je označavao i kratkouzlazni i kratkosilazni. Njegov rad nije, međutim, mogao da bude dugo vremena objavljen jer je bio napisan novim pravopisom. Vuk Karadžić je prihvatio Milovanovo učenje o akcentima u svojoj prvoj gramatici (1914), ali već u rečniku (1918) Karadžić uvodi \ primećujući da se on izgovara oštrije nego \. Tada su prvi put upotrebljene sve oznake za akcente koje se i danas koriste. Karadžićevi radovi sadrže vrlo malo grešaka u pogledu akcentuacije; na jednom mestu autori primećuju da je Karadžić imao vrlo osetljivo uvo »kao da je primećivao razlike u obliku formanta F₀«. Središnji značaj za sh. akcentologiju ima rad Leonarda Maslinga (1876), koji je u svojoj doktorskoj disertaciji konstatovao

1) Neke eksperimente autori su ponovili, a uključili su i dva nova eksperimenta o percepciji akcenata. Neke analize i ocene su revidirane, a potpuno su novi odeljci koji donose pregled i analizu rada drugih istraživača. Spisak njihovih zajedničkih radova je naveden u bibliografiji.

dvosložni karakter sh. uzlaznih akcenata. Autori opisuju diskusiju koju je rad Maslinga izazvao, i uglavnom negativnu reakciju sh. gramatičara. Drugačiji stav su imali donekle jedino korifeji jugoslavistike Rešetar i Belić. Belić (1926—27) je u priličnoj meri saglasan sa Maslingom, ali on ističe i dijalekatske razlike. Autori primećuju da su današnji nazivi za sh. akcente uvedeni vladinim dekretom 1932. god. radi ujednačavanja školske terminologije. Istorijski pregled autori završavaju opisom (neeksperimentalnih) doprinosa nastalih posle II svetskoga rata radovima Miletića, Isačenka, Belića, Kostića, Pece i drugih autora.

Centralne glave knjige su druga i treća u kojima autori opisuju svoje eksperimente izvedene radi određivanja karaktera sh. akcenata i rečeničke intonacije. Izabrane reči su stavljane u okvir *Forma . . . data je kao primer*, s razlogom pretpostavljajući da je medijalna pozicija najmanje izložena uticaju rečeničke intonacije. Za sve slogove mereni su frekvencija, intenzitet i trajanje kao i pozicija tonskoga vrha. U prvom nizu eksperimenata glavni informant je bio Pavle Ivić, ali su rezultati tih eksperimenata proveravani sa još dvanaest drugih informanata. Glavni rezultat njihovih eksperimenata je da glavna frekvencija kratkoopadajućeg akcenta nije stalno opadajuća, već dostiže relativno visoke vrednosti; rastući akcenti su stvarno rastući, ali je kod kratkih akcenata apsolutna vrednost glavne frekvencije niža kod rastućih nego kod opadajućih akcenata. Opadajući i rastući akcenti se razlikuju i po položaju tonskoga vrha glavne frekvencije (F_0); ipak, najizrazitija razlika između rastućih i silaznih akcenata je u obliku i nivou glavne frekvencije u postakcenatskom slogu. Vrh glavne frekvencije u postakcenatskom slogu iza rastućeg akcenta je isti ili čak viši od vrha glavne frekvencije akcentovanog sloga. U slogovima koji slede silazni akcent, glavna frekvencija je mnogo niža nego u akcentovanom slogu (str. 45). Ovi nalazi su uglavnom potvrđeni u eksperimentima sa 12 dodatnih informatora. Autori nisu mogli da utvrde nikakav sistematski odnos između intenziteta i oblika glavne frekvencije u govoru većine informatora. Ispitivanja trajanja su pokazala da je akcentovani slog duži u svim slučajevima od neakcentovanog sloga; postoji i tendencija da je slog posle uzlaznih akcenata duži nego posle silaznih.

Autori su ispitivali i razliku između uzlaznih i silaznih akcenata u čakavskom, kajkavskom i slavonskom dijalektu. Neoakut u ovim dijalektima se razlikuje od dugosilaznog akcenta oblikom glavne frekvencije na akcentovanom slogu.

U drugoj glavi autori opisuju i više eksperimenata radi ispitivanja percepcije akcenata. Oni su neopozivo utvrdili da slušaoci teže tome da utvrđuju razliku između rastućih i opadajućih akcenata na osnovu celokupnog oblika F_0 krive. Ipak, pokazalo se da postoje i znatne dijalekatske razlike. Naročito je eksperimenat broj 4²⁾ potvrdio postojanje dijalekatskih razlika: slušaoci sa jugozapada su bili skloniji da procenjuju akcent prema obliku krive glavne frekvencije u akcentovanom slogu, a slušaoci iz drugih oblasti su obraćali više

²⁾ Perceptivni eksperimenti su prema redu vršenja označeni brojevima od 1 do 5.

pažnje na frekvenciju narednog sloga (oni iz Vojvodine), ili na odnos frekvencije u oba sloga (slušaoci iz Srbije).

U ovoj glavi autori opisuju i kritički ocenjuju eksperimentalne radove drugih autora. Oni ističu naročito značaj nekoliko autora: Rehdera (1968), Purcella (1973, 1976, 1981), Pece i Pravice (1972), Gvozdanovićeve (1980). Naročito je značajna njihova diskusija rada Pece i Pravice. Oni primećuju da nije neophodno da naredni slog iza rastućih akcenata takođe ima visoki nivo glavne frekvencije — moguće je kao u čakavskom, kajkavskom i slavonskom dijalektu da se silazni i uzlazni akcenti ne razlikuju bitno po visini tona postakcentnog sloga.

U trećoj glavi autori ispituju intonaciju srpskohrvatske rečenice i njen uticaj na akcenat reči. Oni zaključuju da se razlika uzlaznih i silaznih akcenata najbolje održava u neutralnoj središnjoj poziciji u rečenici, a nešto manje u početnoj. U apsolutno krajnjoj poziciji, i pod posebnim naglaskom (emfazom) razlika između uzlaznih i silaznih akcenata se neutralizuje. U krajnjoj poziciji se trag te razlike jedino još očituje u tome što reči sa rastućim akcentom ređe podležu laringalizaciji. U krajnjoj poziciji rečenice koja se ne nalazi na apsolutnom kraju (nonfinal sentence), održava se samo razlika između dugih akcenata, dok se kratki neutralizuju. S druge strane, postoji i hijerarhija akcenata reči: u identičnoj poziciji razlika između dugih akcenata je veća nego razlika između kratkih akcenata. Sem toga, kratki akcenti u krajnjoj poziciji se mnogo bolje razlikuju u trosložnim nego u dvosložnim rečima (str. 236). Autori zaključuju da se intonacija rečenice i akcenat reči sabiraju slično vektorima: frekvenca koja nastaje kao rezultat je neka vrsta rezultante.

U četvrtoj završnoj glavi autori analiziraju različita fonološka tumačenja sh. akcenata. Najveći značaj oni pridaju generativno-transformacionom tumačenju McCawleya i Browna jer ono odgovara njihovim eksperimentalnim nalazima, a pogodno je i za opis morfofonoloških alternacija akcenata. Autori se na kraju ipak odlučuju za Ivićevo tumačenje koje znak za akcenat stavlja između dva sloga, jer je takvo tumačenje bliže fonetskoj stvarnosti.

Ovom knjigom autori su demonstrirali veliku umešnost i sigurnost u odabiranju i proceni materijala, sprovođenju eksperimenata i tumačenju njihovih rezultata, rigorozno primenjujući načela naučne metodologije. Njihov pionirski rad je sh. akcentologiju postavio na sigurne eksperimentalne osnove i u svakom pogledu obogatilo naša znanja o fonetskoj prirodi sh. akcenata. Možda se jedino može zažaliti što autori nisu detaljnije ispitali prirodu dijalekatskih razlika na koje su ukazali njihovi perceptivni eksperimenti. S druge strane, ta primedba je nepravedna: autori su ionako obavili ogroman posao — njihova knjiga je jedna enciklopedija i riznica saznanja o sh. akcentima. Posebno su značajni istorijski pregledi kojima se svetska naučna javnost upoznala sa radom mnogih domaćih istraživača. U fonološkoj analizi autori su pokazali opravdanu opreznost ukazujući na mogućnost različitih rešenja s obzirom na to da postoje još značajna otvorena pitanja.

Ova knjiga će u svetskoj naučnoj javnosti biti nesumnjivo primljena sa velikim interesovanjem jer jedinstveni karakter sh. akcenata predstavlja veliki izazov i za savremene lingvističke teorije. Sa ovom knjigom, dakle, u Vukovoj godini ponovo izlazimo u svet u kome smo inače nedovoljno prisutni.

Stanimir Rakić

Зенчук В. Н., Йоканович-Михайлова Е., Киришова М. П., Маркович М., *Учебник сербохорватског језика*. — Издање Московског универзитета, Москва, 1986, 414.

Трећи совјетски приручник за српскохрватски језик који се појавио прошле године¹, а чији су аутори совјетски сербохрватисти В. Н. Зенчук (магистар, доцент на Филолошком факултету Московског државног универзитета), М. П. Киришов (кандидат филолошких наука, наставник на Филолошком факултету Московског државног универзитета) и југословенски стручњаци Ј. Јокановић-Михајлова (магистар, наставник на Филолошком факултету у Београду) и М. Марковић (магистар, наставник на Филозофском факултету у Београду), заузима у тој малој серији посебно мјесто: по концепцији, структури, ширини он заправо представља први комплетан и модерно заснован приручник српскохрватског језика. Совјетска сербохрватистика, и поред низа издања, од којих посебно треба споменути оне чији су аутори Гутков, Димитријев и Сафронов², није имала овако конципиран уџбеник, са овако богатом и разноврсном лексичко-граматичком грађом те широким системом вјежби. Иако је намијењен студентима хуманитарних факултета, одсјека за стране језике и факултета за друштвено-политичке науке, њиме се могу користити сви они који желе да уче и науче српскохрватски језик, они који већ располажу одређеним знањем нашег језика и они који се њиме професионално баве — наставници, преводиоци и др. Уџбеник је од велике користи и лекторима српскохрватског језика на совјетским високошколским установама. При изради уџбеника аутори су се руководили жељом да пруже могућност студентима да науче читати, лакс разумијевати и што лакше преводити на руски језик умјетничку и публицистичку литературу, да им помогну у савладавању говорног језика и књи-

¹ Попова Т. П. *Сербохорватски језик*. — Высшая школа, Москва, 1986, 271 стр.; Дуличенко А. Д. *Српскохрватски језик. Хрватскосрпски језик. Историко-културне текстове*. — Тарбускиј универзитет, Тарту, 1986, 140 стр. О њима в. наше приказе у *Књижевном језику*, Сарајево, 1987, бр. 16/1, стр. 53 и слр.

² Гудков В. П. *Сербохорватски језик*. — Издање Московског универзитета, Москва, 1969, 168; Дмитријев П. А., Сафронов Г. И. *Сербохорватски језик*. — ЛГУ, Ленинград, 1975.